

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

ОЛЕКСАНДР НЕЛЬГА,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу філософських проблем етносу і нації Інституту філософії НАН України імені Григорія Сковороди

Соціологія владних еліт: історія і сучасність

Пилипенко В., Привалов Ю., Ніколаєвський В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку. — Київ: Фоліант, 2008. — 158 с.

Сьогодні в Україні має місце процес становлення правлячої еліти, природа і характер котрої вирізняються сутнісно новими рисами. Однією із важливих особливостей сучасної владної еліти (порівняно із попередньою партійно-бюрократичною елітою) є те, що вона не є єдиним монолітним цілим ані за своїми глибинними економічними інтересами, ані за своїми ідейними та політичними орієнтаціями. За сучасних умов деідеологізації у владної еліти, власне кажучи, і не може бути ніякої єдиної ідеї, крім однієї — як зберегти свою владу і, мірою можливості, розширити та зміцнити її.

Отже, вельми актуальним і своєчасним є монографічне дослідження Валерія Пилипенка, Юрія Привалова, Валерія Ніколаєвського “Владна еліта у контексті суспільного розвитку”. При цьому автори монографії виконують низку дослідницьких завдань, а саме: вивчають теоретико-методологічні проблеми дослідження елітних груп; показують особливості владних еліт радянського періоду та вітчизняної політичної еліти. Серйозну увагу науковці приділяють проблемам функціонування економічної еліти у політичному полі України (йдеться про взаємодію політики й бізнесу) та діяльності елітних груп у контексті духовності. При цьому вони також досліджують владу в контексті соціокультурної динаміки суспільства. Реалізація такого широкого спектра дослідницьких завдань дала змогу авторам рецензованої монографії доповнити елітологічне знання особистими здобутками. Так, науковці

виокремлюють п'ять основних груп владної еліти, котрі розрізняються за своїми ідейно-політичними орієнтаціями (с. 9–11). Ці п'ять груп є ідеальними у веберіанському розумінні цього терміна, а тому можуть об'єднувати далеких один від одного в реальному політичному житті представників. Вирізнені авторами групи мають таке “обличчя”: 1) індустріалісти; 2) постіндустріалісти; 3) традиціоналісти; 4) державники; 5) популісти.

На підставі детальнішої типізації елітних груп автори “змальовують” таку типологію елітних груп: 1) прагматики-індустріалісти; 2) прагматики-постіндустріалісти; 3) прагматики-традиціоналісти; 4) партійно-комсомольські кар'єристи; 5) етасти-державники; 6) політики-популісти; 7) нові ділові політики.

Цікавим є другий розділ монографії, де автори аналізують владні еліти радянського періоду. Особливо ж змістовно-історично насиченими є третій та четвертий розділи книги, де розглядаються питання становлення вітчизняної політичної еліти та їхній розвій наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття.

Автори показують, що впродовж 1989–1991 років відбулися докорінні зміни в радянському суспільстві, які призвели до руйнації СРСР, проголошення незалежної України, появи багатопартійності та ліквідації КПРС і КПУ. Розпочалося формування “капіталістичних відносин”. При цьому глобальними перетвореннями керувала нова еліта, яка виросла з надр історії, але зрелася попередньої ідеології, перехопивши ідеологію контреліти.

Оцінюючи реальну поведінку політичної (правлячої) еліти України впродовж років незалежності, автори зазначають, що ця категорія не виявила ані поведінки, адекватної історичним викликам країни, ані відповідальності, яка б гарантувала гідне майбутнє її народові.

Рецензоване монографічне дослідження багато в чому виграє завдяки п'ятому розділу “Економічна еліта у політичному полі України: проблеми взаємодії політики і бізнесу”. Автори монографії, на мій погляд, справедливо спростовують твердження, що раніше (за радянських часів) у нас не було економічної еліти. В монографії правильно зазначається, що “за радянських часів працювали видатні економісти, управлінці, господарники, керівники галузей і великих підприємств, що мали цінний досвід управління народним господарством. Але їх не варто ототожнювати з новою економічною елітою, яка формувалася досить не прозоро. І до цієї елітної групи суспільство ставиться з певною недовірою” (с. 82).

Говорячи про форми участі бізнесу в політиці, автори визнають, що в усьому світі підприємницькому корпусу вдається здійснювати вплив на політику не стільки через особисту участь у партійно-політичній діяльності, скільки у непрямих формах (лобіювання або тиску організованих груп капіталу на органи представницької та виконавчої влади). Приватний капітал робить спробу впливати на законодавчу діяльність через депутатів парламенту. Хоча поки можливості лобіювання певною мірою обмежені, оскільки нова соціальна верства недостатньо (порівняно з його бажаннями) представлена в лавах депутатів.

Гадаю, автори цілком закономерно приділяють особливу увагу конфліктам у середовищі підприємців. Це два конфлікти, пов'язувані політичними засобами (с. 97). По-перше, маємо конфлікти між законодавчою владою і підприємцями у здійсненні економічних перетворень у державному секторі. По-друге, зростають суперечності всередині самої підприємницької верстви, а також між національним та іноземним капіталом. Спостерігається прагнення одних зрівняти, а інших — зберегти стартові умови, які існують від початку економічних перетворень.

Безумовно, “філософською прикрасою” монографії є розділ “Еліта в контексті духовності: історико-релігійний аспект”. Автори рецензованої монографії зазначають, що співвідношення етики й політики, взаємопроникнення цих сфер, їхня взаємодія, а також ціннісні орієнтації владної еліти детерміновані загальним істори-

ко-політичним, соціальним та етнокультурним контекстом, духовно-релігійною традицією. І можна виявити доволі стійкі, збережені в перебігу багатьох століть, “муміфіковані” кліше, ідеальні уявлення щодо образу правлячої еліти, її місця в суспільстві, манери спілкування з народом.

Автори слушно зазначають, що “головна функція верховної влади і правлячої еліти полягає у збереженні Правди та Істини” (с. 103). Ця ідея істотно відрізняється від західного уявлення про функції влади — прагматичні, пов’язані з управлінням. У Росії візантійське трактування влади не лише зберігалось до ХХ століття, а й у трансформованому вигляді було застосоване партією більшовиків. Партія нового типу розглядала себе як носія вищої Правди, втілення моральності. Новий ідеал більшовицької держави був тотожним і водночас принципово відмінним від морального ідеалу першої давньоруської державності. Як зазначають автори, тотожність полягала в тому, що і там, і тут апелювали до синкретичного менталітету, його логіки, локалізму, до абсолютного ідеалу справедливого морального життя, ґрунтованого на зрівнялівці, емоційних відносинах тощо.

У рецензованій монографії зазначається: “Можна стверджувати, що в радянській державі політика підкорялась моралі, і можна сказати, що політика радянської держави була принципово аморальною. І те й інше твердження словна відповідають дійсності, оскільки владна еліта керувалась ідеєю “класової моралі” (с. 119). Гасло про “підкорення” моралі “класовим інтересам” В.Ульянов проголосив на III з’їзді комсомолу у 1920 році. За доби Йосипа Сталіна це гасло стало гігантською пасткою, куди і потрапили самі пропагандисти такої ідеї. Класова точка зору визначала дволікість моралі в радянській державі. Заперечуючи загальнолюдську, універсальну мораль, радянська ідеологія відкидала моральну єдність людства.

Логічним завершенням монографії є останній розділ “Владна еліта в контексті соціокультурної динаміки суспільства”, де автори справедливо зазначають, що виняткова складність проблем, котрі постають перед українським суспільством, потребує якісного зрушення у вивченні механізмів їх виникнення та шляхів розв’язання, глибшого проникнення в закономірності динаміки вітчизняної історії. Тому потрібні складні синтетичні теорії, здатні охопити як мікро-, так і макроеволюцію, як філософію історії, так і вивчення конкретно-історичного процесу.

Загальнофілософський пласт необхідний, оскільки він має виявити методологічні засади для пояснення й розуміння суспільних процесів. На перший план має вийти здатність суб’єкта ідеально і матеріально долати соціокультурні суперечності власній діяльності, що перманентно постають у площині соціальні відносини — культура. Філософія історії виявляє загальні закономірності динаміки історичного процесу. Потрібен аналіз конкретно-історичного процесу, точніше спроба логічно відтворити конкретно-історичний процес на основі своєрідного діалогу, взаємопроникнення і взаємокритики логіки історичного процесу й емпіричного історичного матеріалу. При цьому необхідний також синтез досягнень культурології, соціології, системних досліджень, історичної науки, аналізу сучасних процесів у світі. Це, на думку авторів, дасть змогу відповісти як на “старі” питання, так і на “нові”, що виникають у зв’язку з різноманітними та різноплановими процесами і явищами ХХІ століття.

Рецензована монографія, безумовно, буде цікавою і корисною як для науковців, викладачів і аспірантів, так і для широкого загалу читачів, котрі переймаються актуальними питаннями сучасної елітології. А авторам хотілось би побажати зробити ще один крок у дослідженнях цієї проблематики — поширити свій аналіз і на інші (окрім України та Росії) країни.